

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Заїки Сергія Олеговича на дисертаційне дослідження Вознюк Оксани Леонідівни на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Європейський вектор розвитку України зумовлює необхідність комплексного реформування національної правової системи, що передбачає не лише гармонізацію законодавства з правом Європейського Союзу, а й практичне утвердження принципу верховенства права, ефективне функціонування інституційної структури держави, зокрема правоохоронних і судових органів. У цьому контексті значущим є питання забезпечення справедливого, неупередженого й ефективного кримінального провадження як основоположного елемента демократичного правопорядку.

Серед чинників, що істотно впливають на ефективність кримінального процесу, важливе місце посідає зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Це явище хоча й може формально не суперечити закону, на практиці здатне суттєво нівелювати суть кримінального процесу, перетворюючи надані права на інструмент тиску, затягування чи уникнення правосуддя. Актуальність дослідження цього правового феномену зумовлена як нагальною практичною потребою в належному реагуванні на такі вияви, так і теоретичною необхідністю уніфікації підходів до визначення, класифікації та правової оцінки відповідних дій.

Судова практика засвідчує наявність численних прикладів зловживання процесуальними правами та повноваженнями на різних стадіях кримінального провадження. Це може мати наслідком порушення засади розумних строків, ускладнення або унеможливлення повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, порушення прав інших учасників провадження, а також нераціональне витрачання державних ресурсів.

Проблема зловживання правами загалом уже стала об'єктом наукового осмислення в межах різних галузей права, однак у кримінальному процесуальному аспекті вона досі не має належного комплексного вивчення.

Викладене вище засвідчує актуальність, теоретичну і практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження, у якому на основі доктринальних положень кримінального процесу, з урахуванням правозастосовної практики обґрунтовано низку положень і висновків щодо зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, виявлення проблемних питань, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій здобувачки свідчить про те, що правильне встановлення мети, об'єкта, предмета і завдань наукової роботи зумовило відповідну логічну структуру та уможливило здійснення усебічного й повного дослідження обраної теми у межах визначених обсягів.

При написанні роботи авторка проаналізувала достатню кількість джерел (229 найменувань), ґрунтовно та критично вивчила праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що дало змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки кримінального процесу та правозастосовної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації щодо розроблення ефективних механізмів запобігання процесуальним зловживанням і підвищення ефективності кримінального правосуддя в Україні.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій визначається та забезпечується емпіричною базою дослідження, яку становлять рішення Конституційного Суду України та постанови Верховного Суду України; рішення у справах, які розглядав Європейський суд з прав людини; ухвали та вирокі національних судів, у тому числі і ті, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; проведення авторського опитування серед представників судової влади,

органів обвинувачення, адвокатури та науковців.

Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях, серед яких три статті у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, і чотири тези в збірниках тез наукових доповідей, оприлюднені на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах.

Отже, дисертаційне дослідження В.Л. Вознюк на тему «Зловживання процесуальним правами у кримінальному провадженні» виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувачки відображають зміст і сутність обраної наукової проблематики.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Дисертація В.Л. Вознюк є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, в якому на основі доктринальних положень кримінального процесу, з урахуванням правозастосовної практики обґрунтовано низку положень і висновків щодо всебічного теоретико-прикладного осмислення зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні, з огляду на сучасний стан кримінального процесуального законодавства, актуальну судову практику та міжнародні стандарти кримінального судочинства. Дослідження дало змогу сформулювати цілісне уявлення про природу, ознаки та наслідки зловживання правами в кримінальному процесі й обґрунтувати необхідність нормативного закріплення механізмів протидії цим зловживанням. До найважливіших слід віднести такі:

вперше:

- систематизовано заходи протидії виявам зловживання правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження, виокремлено законодавчі, судові, організаційні заходи, а також заходи дисциплінарної відповідальності;

- визначено критерії розмежування між добросовісним відстоюванням стороною захисту інтересів клієнта та зловживанням процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню;

- запропоновано систематизацію критеріїв, які слід ураховувати під час встановлення факту зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;

удосконалено:

- характеристику типових прикладів зловживання процесуальними правами. Обґрунтовано доцільність розширення переліку критеріїв оцінювання наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з огляду на системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження;

- дефініцію зловживання процесуальними правами та повноваженнями, що передбачає умисне використання наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм;

- розуміння концепції суб'єктивного прав як такого, що охоплює не тільки свободу його реалізації, а й інституційний механізм захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли воно використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб;

- класифікацію зловживань процесуальними правами шляхом доповнення її новими критеріями;

- механізми дисциплінарного реагування на зловживання правом суддів на самовідвід (повторність, необґрунтованість, уникнення розгляду тощо);

- процесуальну форму арешту майна й обґрунтовано, що строк арешту з метою забезпечення збереження речових доказів має тривати до 60 днів з можливістю продовження за обґрунтованим клопотанням сторони обвинувачення;

набуло подальшого розвитку:

- аргументація доцільності законодавчого закріплення засади неприпустимості зловживання правами в КПК України;
- розуміння негативного впливу зловживання правами на реалізацію завдань кримінального провадження, зокрема в контексті довіри до правосуддя та дотримання засад розумних строків і змагальності;
- підхід до інтеграції міжнародних стандартів у національну модель правозастосування, що дає змогу забезпечити баланс між правами сторін і потребою в запобіганні процесуальним зловживанням;
- положення щодо значення етичних стандартів діяльності адвокатів й інших учасників кримінального провадження в контексті запобігання зловживанням процесуальними правами.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного В.Л. Вознюк дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи В.Л. Вознюк не викликає суттєвих зауважень. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях здобувача.

Зроблені В.Л. Вознюк наукові висновки мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими. Висновки дисертаційної роботи викладені автором чітко, коректно і логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації ґрунтуються на висновках дослідження. Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації, є належна методологія дослідження.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня

2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакета розширення Європейського Союзу, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року). Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476); Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 904, 2021 рік).

Отже, результати дисертаційного дослідження В.Л. Вознюк, які виносяться на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Встановлюючи завдання дисертаційного дослідження в межах окресленої мети, авторка підходить до їхньої деталізації обґрунтовано та логічно, визначаючи наступні:

- висвітлити сутність та ознаки зловживання процесуальними правами і повноваженнями в кримінальному провадженні;

- проаналізувати національне й міжнародно-правове регулювання протидії зловживанню правами;
- здійснити класифікацію зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні за різними критеріями;
- систематизувати кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами;
- розглянути конкретні вияви зловживання процесуальними правами стороною захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань;
- окреслити зміст зловживання стороною захисту правом на подачу клопотань і заявлення відводу, схарактеризувати механізми протидії таким виявам;
- дослідити випадки зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, узагальнити судову практику щодо обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;
- здійснити аналіз зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення під час визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надають на ознайомлення стороні захисту;
- визначити сутність зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення під час об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування та зупинення досудового розслідування;
- з'ясувати зміст зловживань процесуальними повноваженнями судом.

Високий рівень виконання поставленого наукового завдання забезпечено належною методологією дослідження. Авторкою успішно застосовано загальнонаукові, філософські та спеціально-юридичні методи пізнання, які застосовано комплексно з огляду на мету, завдання та логіку викладення матеріалу.

Зокрема, діалектичний метод використано як загальнонаукову основу дослідження загалом, його застосування надало можливість розглянути зловживання процесуальними правами та повноваженнями як динамічне явище,

що змінюється під впливом змін правової дійсності, судової практики та міжнародних стандартів; формально-юридичний метод став одним із ключових для аналізу положень КПК України, міжнародних правових, а також проєктів змін до кримінального процесуального законодавства; порівняльно-правовий метод використано для аналізу аналогічних положень інших процесуальних кодексів України щодо заборони зловживання процесуальними правами, а також для зіставлення положень національного законодавства з міжнародними стандартами; системно-структурний метод дав змогу вибудувати внутрішню логіку дослідження, провести класифікацію форм зловживання залежно від суб'єкта, стадії кримінального процесу, характеру дій; метод аналізу судової практики застосовано для дослідження рішень Верховного Суду України, Вищого антикорупційного суду України, а також прецедентів Європейського суду з прав людини, у яких ідеться про кваліфікацію дій як зловживання процесуальними правами, що сприяло визначенню наявних підходів і розбіжностей у правозастосуванні.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертантка опанувала необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані дисертанткою у роботі висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у науковій, законотворчій, правозастосовній діяльності та освітньому процесі, про що свідчать акти впровадження, надані в якості додатків до дисертаційної роботи.

Зокрема, у законотворчій діяльності – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок запобігання зловживанням процесуальними правами учасниками кримінального провадження (лист до Комітету Верховної Ради України з питань правової діяльності від 18 квітня 2025 року); у правозастосовній діяльності суддів та адвокатів (акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Білоцерківського міськрайонного суду

Київської області від 7 квітня 2025 року, в практичну діяльність адвокатів від 21 квітня 2025 року, в практичну діяльність Вищого антикорупційного суду від 23 квітня 2025 року); в освітньому процесі – під час підготовки та проведення лекційних, семінарських і практичних занять зі слухачами, курсантами й студентами, зокрема для викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні» (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року); у науковій діяльності – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, пропозицій до чинних і проектів нормативно-правових актів (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження В.Л. Вознюк має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що мають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них обсяг основного тексту – 183 сторінки.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження В.Л. Вознюк наводяться **висновки**, які відповідають завданням та меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, є обґрунтованими і характеризуються належним рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 229 найменувань та включає публікації як у вітчизняних, так і у зарубіжних виданнях.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація В.Л. Вознюк відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження В.Л. Вознюк на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» можуть бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових

установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування та проведення досліджень за цим напрямом, а також у практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

1. Щодо емпіричної бази (авторське опитування 102 осіб серед представників судової влади, органів обвинувачення, адвокатури та науковців) здобувачці варто було б зазначити, у яких регіонах і коли проводилось опитування респондентів, яка кількість серед них представників судової влади, органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури та науковців.

2. У підрозділі роботи 1.2 «Національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом» (с. 39 - 49) здобувачкою опрацьовано низку рішень ЄСПЛ та міжнародно-правових документів. Можливо, варто було б проаналізувати у цьому та інших підрозділах роботи кримінальне процесуальне законодавство деяких зарубіжних країн щодо правозастосовної практики у контексті розглядуваних у роботі питань й можливих пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

3. На с. 155 авторка зазначає, що ЄСПЛ постійно акцентує увагу на тому, що на національному рівні особи, щодо яких триває кримінальне провадження, не мають ефективних заходів захисту, подолання цієї проблеми можливе шляхом посилення зовнішнього контролю за діяльністю судової системи. Уявляється, що ця пропозиція дисертантки заслуговує на підтримку, але в ході захисту роботи

необхідно пояснити алгоритм посилення зовнішнього контролю за діяльністю судової системи.

Втім, перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю одержаних результатів, а також за авторськими публікаціями ця робота є вагомим внеском в розвиток вітчизняної науки в галузі кримінального процесу.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація В.Л. Вознюк на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертація Вознюк Оксани Леонідівни на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем щодо зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

2. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів дисертація Вознюк О.Л. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями

від 03.05.2024 № 507), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами й доповненнями від 31.05.2019 № 759) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями від 03.05.2024 № 507), а її авторка – Вознюк Оксана Леонідівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Сергій ЗАЙКА

